

vín organizácie, špecifické zákonitosti jednotlivých rovín a ich spätosť so zákonitosťami celkov vyššieho stupňa — to sú otázky, ktoré sa v teoretickej biologickej literatúre vyskytujú najčastejšie, o riešenie ktorých sa odborníci pokúšajú. Odtiaľ pramení zvýšený záujem o filozofické kategórie časti a celku, kvality a kvantitty a iné, a s tým je spojený aj záujem o metodologické otázky, najmä vzťah analýzy a syntézy, význam modelov, vzájomný vzťah fyzikálnych, chemických, matematických a biologických metód atď. atď.

Náčrt dialektiky živej prírody temer úplne obišiel tieto otázky. Obmedzil sa na ilustrovanie najvšeobecnejších téz, pričom veľmi málo využíva práve najnovšie poznatky. Ním načrtnutý obraz dialektiky živej prírody je veľmi schematický, zakončený, statický, bezproblémový, v mnohom ohľade jednostranný a zastaralý. A preto aj málo podnetný.

Zdá sa, že v priebehu ďalšej diskusie bude užitočné vrátiť sa k niektorým pripomienkam kritikov a k ich návrhom, najmä pokiaľ ide o štruktúru marxistickej filozofie a jej vývinové zmeny v závislosti od vývinu špeciálnych vied, o vymedzenie obsahu filozofických problémov prírodných vied a v súvislosti s tým aj predmetu a obsahu navrhovanej „dialektiky prírody“, ak sa jej existencia vo svetle dôkladného riešenia spomenutých otázok ukáže ako nevyhnutná.

O SPOLOČENSKÝCH PREDPOKLADOCH ROZVOJA MARXISTICKEJ IDEOLÓGIE

(Z talianskych diskusií)

V súčasnom období mimoriadne vzrastá význam povinnosti každej marxisticko-leninskej strany usilovať sa o socialistický vývin vlastnej krajiny na základe historických a národných osobitostí, vytvárať vlastnú koncepciu vývinu k socializmu.

Generálny tajomník Talianskej komunistickej strany Palmiro Togliatti v jednom zo svojich článkov o súčasných problémoch medzinárodného komunistickeho hnutia, o ceste prekonávania existujúcich rozporov v hnutí zdôraznil, že je nutné predovšetkým v diskusií rozpracovať významné sporné problémy: „Keď napríklad chybné tvrdí, že vraj mierové spolužitie znamená kapituláciu pred imperialismom, prijatie status quo a upustenie od triedneho boja, vynára sa otázka presného ujasnenia, čo znamená mierové spolužitie a prečo nevedie k odmietnutiu, ale k novému rozvoju triedneho boja. Avšak to je téma, o ktorej sa môže prospešne diskutovať jedine na základe nových skúseností, získaných tak v kapitalistických krajinách, ako aj v tých, ktoré len teraz získali alebo získavajú nezávislosť.“ Talianska komunistickej strana dôsledne postupuje v zmysle týchto Togliattiho slov a intenzívne skúma spoločensko-ekonomickú štruktúru Talianska a hľadá najprimeranejšie politické formy činnosti strany v nových podmienkach. Talianska komunistickej strana plní tak svoju nacionálnu, ale aj internacionálnu povinnosť. Tieto problémy boli obsahom národnej konferencie strany, sú stredobodom záujmu teoretického myslenia talianskych komunistov.

Jedným z pozoruhodných článkov o týchto otázkach je článok uverejnený v časopise *Critica marxista*. Napísal ho L. Magri pod názvom *Problémy marxistickej teórie revolučnej strany*. Článok sa zaoberá organizačnými a teoreticko-praktickými formami strany v súčasnosti, otázkami tzv. novej strany. Rozvíjajú sa v ňom najmä Gram-

scioho myšlienky o živote a činnosti strany, ukazuje sa, ako Gramsci hlboko, v duchu leninizmu chápal život, činnosť a funkciu marxistickej strany.

Magri usiluje sa predovšetkým všestranne vymedziť podstatu funkcie marxisticko-leninskej strany ako strany robotníckej triedy. Uvádza podstatné črty strany, ktoré vyplývajú z jej základného poslania — priviesť spoločnosť k socializmu. Vzhľadom na široké komplexné zjednocovanie spoločenských, politických a ideových síl stranu treba chápať predovšetkým ako silu hegemonnej avantgardy. Sama skutočnosť, že strana vyjadruje proces sebarušenia proletariátu, proces smerujúci k univerzálnosti, ako aj fakt, že sa tento proces javí v proletárskej revolúcii ako neustále preberanie v nových a adekvátnych formách všetkého, čo plodne vyjadriła predchádzajúca história a čo žije dnes — všetko to znamená, že sa usiluje o stále širšiu hegemoniu v pomere k silám, ktoré tieto hodnoty vyjadrovali už v prvotnej forme, o hegemoniu, ktorá nie je iba ideovým vplyvom, ale reálnou akciou transformácie spoločnosti, akciou, ktorá sa usiluje prekonať štrukturálne základy predchádzajúcej kultúry a ideológie, riešiac ich v novom jednotnom historickom horizonte. Ďalej sa strana nejaví ako vlastník vedeckej pravdy, ktorá je daná „ab initio“ a ktorú možno uplatňovať rôznymi spôsobmi a v rozličných historických situáciách, ale ako nástroj tvorby pravdy prostredníctvom neustálej sebakritiky. To je to, čo Gramsci definoval ako „historičnosť marxizmu“: historičnosť, ktorú neohraničíť — ako to urobil Lukács — na určitú hypotetickú epochu, v ktorej je štrukturálna triedna základňa spoločnosti prekonaná, ale ju rozširuje na celý revolučný proces... Strana ako hegemonná sila, strana ako pretvárajúca sila, to sú teda dva nové a typické aspekty Gramscioho teórie. A môžeme tvrdiť, že sa tak na teoretickej a praktickej rovine skončúva s každým „jakobínskym“ obmedzovaním organizácie avantgardy a s každým inštrumentalizmom a revindikacionizmom v akcii nás. Ak je revolučné vedomie skutočne stále novým produktom vzťahu proletariát—kultúra, ak sa tento vzťah chápe a zdôvodňuje dialekticky, tak sa strana nemôže v každom okamihu nejavíť ako výraz, časť reality triedy, z ktorej sa vyvinula: z nej teda čerpá potravu, vyjadruje jej činnosť, je v každej chvíli kritizovaná. No ak je zase strana stále výraznejšou pretvárajúcou silou novej spoločnosti, tak jej spojenie s masami bude predovšetkým prácou na pretváraní a prevýchove, stálym úsilím, aby sa v rámci existujúcej spoločnosti vytvorilo napätie a túžba po novom zriadení. Revindikatívny tlak nás spojí sa teda s revolučnou perspektívou strany nielen zvonka, čiastočne vedomým a inštrumentálnym spôsobom, ale organickým vzťahom, ako je zovšeobecňovanie podnetov, ktoré sú už samy osebe potencionálne jednotné. Uzlový moment revolučného procesu alebo dobývanie moci sa tak zbavuje všetkých zvyškov „macchiavellizmu“ a stáva sa prirodzeným a nutným nástrojom pozitívnej spoločenskej akcie, v ktorej je plne vyjadrený obsah a cieľ. Týmto svojimi úvahami usiluje sa autor článku teoreticky vysvetliť súčasný postup talianskych komunistov, postup, ktorý zahrňuje i najrozličnejšie reformy spoločnosti, ale nestráca zo zreteľa ani revolučný zvrät.

Potom nasledujú úvahy o základných princípoch marxisticko-leninskej strany. Zdôrazňuje sa, že z poslania strany vyplýva potreba „strany-avantgardy, ktorá k svojej povahe kolektívneho intelektuála, hegemonnej sily zároveň pridáva aj povahu jednotnej organizácie hegemonnej vôle, „moderného vládcu“ schopného organizovať a viesť obrovskú masu jednotlivcov. Teda strana s vlastnou a presnou hierarchickou štruktúrou, reálnou disciplínou, ktorá návykmi, formami života aktivistov a vedúcich zdieľa s triedou spoločný osud oboj a boja — nestáva sa nikdy časťou „vedúcej triedy“, byrokraciou vedľa zvrhnutej byrokracie — ale jedným slovom stálou kritikou spoločnosti... Princípy, ktoré regulovali leninskú stranu v súlade s teoretickými premisami, z ktorých tieto princípy vyplynuli, sú predovšetkým: strana triedy, strana avantgardy, strana boja — teda jednotná a disciplinovaná strana. Podľa našej mienky,“ zdôrazňuje sa v článku,

„tieto princípy v obnovených formách nielenže môžu aj naďalej regulovať stranu nového typu, ale sa taktiež môžu v nej uplatniť širšie a konkrétnejšie, než to bolo v minulosti.“

Po konštatovaní, že nová strana je masovou stranou, vyzdvihuje autor metódu, pomocou ktorej si strana zabezpečuje funkciu avantgardy proti rozličným vplyvom a tendenciám, vyplývajúcim z jej masovosti atď.: „Protí týmto skutočným nebezpečenstvám „nová strana“ skutočne bojuje nástrojmi vlastnej politiky, kvalifikovaným obsahom bojov, ideológiou, ktorú dokáže vytvoriť. To však nezmenšuje vytyčovanie precíznych pevností na organizačnom poli...“

Podnetná je i autorova myšlienka o komplexnosti strany, o tom, že revolučná marxistická strana je „praktickou realitou, organizáciou, ktorá žije a rozvíja sa v tesnej súvislosti s prácou na premene spoločnosti a ľudí: teória, ideológia, propaganda, agitácia, boj sú iba momentmi jedného „kontínua“, pre ktoré neexistuje „primum“. Z tejto premisy,“ píše L. Magri, „vyvodil Lenin dva rozhodujúce operatívne dôsledky: že na jednej strane treba pochopiť a urobiť všetko, aby strana pôsobila ako jednotná vôľa, ktorá demokraticky definuje svoje ciele a ktorá potom pôsobí bez výhrady, bez váhania a bez rozkolu; a ďalej, že pre vymedzovanie a hodnotenie pôsobenia strany v spoločnosti je potrebné účinné kritérium, čo vyžaduje, aby sa definovala nielen doktrína, ale aj stratégia, taktika, operatívne rozhodnutie, o ktoré sa strana musí každodenne jednotne usilovať.“

V článku sa potom hovorí, že vízia strany ako organizačného telesa, ako prekonávanie individuality, ako prvý krok prekonávania protikladu jednotliviec—spoločnosť, dominovala so všetkými aspektmi v živote bolševickej strany a tu predovšetkým priviedla k zdôrazňovaniu dvoch základných princíпов, ktoré regulovali život strany: princípu revolučnej služby strane a princípu demokratického centralizmu.

V súvislosti s vysvetľovaním princípu revolučnej služby strane vyslovuje autor článku rad originálnych a pozoruhodných myšlienok: „Je zrejmé, že tento vzťah v leninizme sa nechápe ako obetovanie alebo zbavovanie osobnej slobody: naopak, začleňovanie do tejto všeobecnej vôle je nevyhnutným krokom ku skutočnému formovaniu osobnej slobody.“

Skutočne, ako inak sa môže proletár stať človekom alebo ako revolučný intelektuál môže vplývať na skutočnosť, aby vlastnému životu dal jednotný zmysel, ak nie touto cestou, začleňovaním sa do všeobecnej vôle, schopnej pretvoriť spoločnosť podľa ľudských meradiel... Avšak práve v prvotných formách bolševickej skúsenosti táto koncepcia revolučnej služby strane, ktorá skutočne zdanlivo nadobudla ostré formy, bola ohraničená samotnou jakobínskou povahou, hroziacou ešte strane, existencia ktorej predovšetkým a takmer výlučne smerovala k problémom dobytia moci, ako aj svojou ešte nedostatočnou schopnosťou členite vyjadriť pozitívne obsahy a línie rozvoja spoločného života...

Angažovanosť člena skutočne sa skončila občas iba jeho oddanosťou revolúcii, negáciou vlastnej osobnosti, vlastných špecifických sklonov, jej redukcii na ohraničenú a výkonnú prácu, hlboký zmysel ktorej sa videl iba v skutočnosti, že sa pracuje pre vec... Služba strane, disciplína zostávali vždy slobodnými aktmi, ako celkove slobodne prijaté povinnosti; ale ideový výber a perspektíva sa v individuálnej politickej praxi javili ako konečný a izolovaný cieľ, teda vždy si vyžadovali sprostredkovateľa moralizátorského typu.“

Záverom svojich úvah autor zdôrazňuje, že toto obmedzovanie v novej strane možno a treba prekonať bez toho, aby sa oslabil princíp revolučnej služby strane, princíp celkového angažovania osobnosti. „Ak je strana skutočne schopná stále definovať perspektívy rozvoja spoločnosti, za ktoré bojuje, a ak sa táto ideová perspektíva dokáže premeniť na pozitívnu a diferencovanú spoločenskú akciu, tak revolučná služba strane ešte pred

dobytím moci môže a má znamenať vynakladanie každej osobnej schopnosti, sklonu, talentu; vtedy osobnosť člena strany a osobnosť spoločenského človeka smerujú k súladu, a ak sa úplný súlad prejavil ako nemožný v dôsledku štruktúry existujúcej spoločnosti, predsa revolučná práca obsahuje v sebe prvky a obsah angažovania a hodnotenia živých a individuálnych síl osobnosti. Služba strane tak stráca abstraktnú povahu, moralistické prinútenie, hoci aj naďalej obsahuje radikálny výber, stále napätie s prostredím nevyžaduje odstraňovanie osobného, ale jeho vymedzovanie, jeho začleňovanie do spoločenskej perspektívy. Všetko toto teda je možné za určitých podmienok. Predovšetkým v ideológii a praxi strany perspektíva musí skutočne nadobudnúť taký stupeň jasnosti, určenosti, konkrétnosti, aby sa mohla vytvoriť línia alternatívneho rozvoja, ktorá sa zmocní spoločnosti v celej jej komplexnosti a so všetkými jej súčasťami.“

Najzaujímavejšie sú bezpochyby tie časti článku, v ktorých sa autor zaoberá vnútrostraníckou demokraciou a vnútrostraníckym centralizmom.

„Problém vnútornej demokracie,“ píše sa v článku, „nie je však ani predovšetkým, ani prevažne inštitucionálnym problémom, ale naopak, problémom politickej línie a ideových obsahov. Demokracia v určitej strane sa hodnotí podľa stupňa jej skutočnej schopnosti organizovať — teda podľa schopnosti strany vyjadriť svojou politikou vôľu a myslenie všetkých svojich členov a každého aktívne zapojiť do spoločnej práce. Bez správnej línie, ktorá vyjadruje požiadavky situácie, úroveň revolučného vedomia, historické možnosti vývinu a ich transformáciu v patričnú iniciatívu a ciele — nemožno riešiť problém vnútornej demokracie. Každé zväzovanie kritickej diskusie privedie k frakcionárstvu a paralýze, každá centralizátorská inštitúcia bude smerovať k byrokratickej degenerácii: aj v jednom aj v druhom prípade skutočný politický život sa obmedzuje na vedúcu elitu, kým sa masa členov ponechávajú výkonné funkcie alebo arbitráž v spore, príčiny a význam ktorého zostávajú celkom cudzie.

Ale keďže politická línia a ideológia revolučnej strany nie sú dané raz navždy, ani nie sú vyvedené čisto deduktívnymi metódami zo súhrnu zásad, ale naopak, majú byť produktom kritickej výskumu a politickej invencie, a keďže takýto výskum sa nemôže obísť bez pokusov, postupujúceho objavovania a výberov medzi rôznymi riešeniami, nutný je určitý vnútorný inštitučný systém, ktorý vyžaduje a pohýňa skutočnú diskusiu, ale ktorý zároveň znemožňuje, aby sa z prostriedku stal cieľ, aby sa stratil zo zretela jednotný cieľ, paralyzoval život strany. Na tento aspekt problému pokúsil sa odpovedať Lenin na základe svojej všeobecnej koncepcie strany systémom demokratického centralizmu . . .

Centralistický moment chráni jednotné stranícke vedenie, ktoré disciplínou zaväzuje každého člena, aby pracoval na uskutočnení určitej generálnej línie a aby vykonával zvláštne ciele, ktoré sa na tejto ceste objavujú. Demokratický moment okrem iného zaručuje, aby sa línia strany vymedzila v slobodnom a všeobecnom konfrontovaní ideí a prijatím téz, ktoré nadobudli prevahu.“

V článku sa potom poukazuje na nevyhnutnosť dialektického chápania vzťahu demokracie a centralizmu, poukazuje sa na to, že „v rôznych fázach života strany pre objektívne a funkčné potreby tieto dva momenty sú v rozličnom vzťahu . . . Na sjazdoch, v diskusných kampaniach musí nutne prevažovať demokratický moment. To znamená, že sa v týchto fázach nielen vyžaduje rozvoj diskusie o generálnej línii strany, ale aj to, aby sa táto diskusia o generálnej línii nerozvíjala potvrzovaním sukcesívnej „jednoty“ na rôznych stupňoch (direkcia, ústredný výbor, krajské výbory atd.), ale cez jednotu strany vôbec, tak, aby celá strana, poznajúca alternatívne možnosti, spolupracovala pri tvorbe línie a nielen aby ju prijímala alebo zamietala. V normálnom živote strana, ktorá sa v určitom období sústreďuje na realizovanie prijatej línie, musí však demokraticky rozhodovať o spôsobe uplatňovania tejto línie.“

V závere autor zdôrazňuje, že táto zásada sa v bolševickej strane veľmi dôsledne uplatňovala aspoň do Leninovej smrti a niekoľko rokov potom. Ťažké podmienky revolučnej vojny prinútili Lenina, aby na X. sjazde žiadal určité obmedzenie slobodnej diskusie, ale tá aj naďalej v podstate pokračovala a samotné obmedzenia sa považovali za prechodné. V tejto súvislosti sú pozoruhodné poznámky autora o objektívnych činiteľoch v Sovietskom sväze, kde sa výstavba socializmu začínala, ktoré — okrem subjektívnych chýb — sťažovali, ak aj neznemožňovali úplné uplatňovanie demokratického centralizmu. Ako prvý faktor vidí v ostrých formách diktatúry proletariátu, čo sa nemohlo neodraziť aj na demokratičnosti strany. Každá otvorená a organizovaná diskusia v strane vystavuje sa nebezpečenstvu, že sa v nej prejavia spoločenské sily, ktoré sa nemôžu prejaviť inak, čo nutne vedie k vytváraniu politických síl a k dezintegrácii strany. Druhé veľké nebezpečenstvo pre vnútornú demokraciu v bolševickej strane v minulosti vidí autor vo vzťahu strany a más, ktorý strana musela zachrániť.

„Strana, ktorá prišla k moci na základe hnutia, v ktorom socialistické vedomie bolo veľmi ohraničené, ktorá bola nútená budovať novú spoločnosť v podmienkach mimoriadnej zaostalosti a pod tlakom obrovských nepriateľských síl, strana s ešte nedostatočnou proletárskou základňou a organizáciou, formovanou skoro výlučne z profesionálnych kádrov, musela dlhší čas vyžadovať od vlastných členov vernosť, v mnohých prípadoch nekritickú a bezpodmienečnú zhodu. A tento vnútorný vzťah medzi vedúcou triedou a masou sťažoval plné pôsobenie demokratického centralizmu nielen preto, že časť strany nebola schopná aktívne sa zúčastňovať na politickom živote, ale aj preto, že otvorená a organizovaná kritika, ktorá v určitých chvíľach rozdelila vedúcu skupinu, hrozila, že privedie do krízy vernosť základne; jestvovalo nebezpečenstvo, že táto kritika bude v jej očiach viacej „škandálom“ ako faktom života a rozvoja.“

Článok sa končí myšlienkami o nevyhnutnosti prekonať historicky podmienené obmedzenia demokratického centralizmu, nevyhnutnosti nielen obnoviť, ale skutočne a jasne uplatňovať v nových podmienkach leninské koncepcie demokratického centralizmu.

(ak)